

УДК 378.12:37.041

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ВИКЛАДАЧА СИСТЕМИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ніколаєску Інна Олександрівна
м. Черкаси

Стаття презентує наукові пошуки щодо проблеми професійно-особистісної самореалізації викладача системи післядипломної освіти. Представлено вивчення феномена самореалізації особистості у сфері філософського пізнання. Проаналізовано підходи філософів різних епох та течій до розуміння сутності природи самореалізації людини. Синтез виокремлених філософських ідей дозволяє здійснити обґрунтування принципів професійно-педагогічної самореалізації викладача системи післядипломної освіти як філософського явища.

Ключові слова: професійно-педагогічна самореалізація, післядипломна освіта, філософське пізнання, самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Потреба людини в самореалізації залишається найбільш значущою в усі часи. Для кожної людини відсутність або обмеження можливостей самореалізації обертається відчуттям неповноцінності, уцербності, навіть безглуздістю існування. Разом з тим здатність людини змінюватися і адаптуватися до постійно змінюваних умов існування пов'язана не тільки з вимогою епохи, а й з можливістю створювати власний простір для творчого зростання.

Століття інформаційних технологій, коли на перший план виходять інформація та комунікація, висуває підвищені вимоги до постаті викладача вищої освіти, його внутрішнього потенціалу, насамперед до інтелекту, творчих здібностей, бажання і вміння реалізувати свої можливості в професійно-педагогічній діяльності, всебічно проявитися. Про зростання ролі педагога у сучасному світі свідчить і аналіз міжнародних документів (Міжнародні конференції з освіти в межах 45-ї сесії ЮНЕСКО (1996), 47-ї сесії ЮНЕСКО (2004); Всесвітня доповідь з освіти "Вчителі і навчання у світі, що змінюється" (1998) та ін.). У цих документах, зокрема, визначається, що сучасний педагог – носій освітніх і суспільних змін, фахівець, який втілює в педагогічний процес інноваційні форми й методи навчання.

З огляду на це особливого значення набуває проблема професійно-педагогічної самореалізації викладача системи післядипломної освіти як важлива умова його особистісного та професійно-педагогічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях останніх років здійснено спроби висвітлити проблему самореалізації особистості як антропологічного, психолого-педагогічного, соціокультурного, гуманістичного, акмеологічного, синергетичного явища (І. Бекешкіна, Т. Вічарик, Л. Мова, В. Муляр, М. Недашківська, Г. Нестеренко, В. Радул, Л. Рибалко, Л. Сохань, В. Тихонович, А. Фоменко, Н. Шульга та інші).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, існуючі підходи до дослідження проблеми самореалізації викладача системи післядипломної освіти вимагають більш глибокого її вивчення, зокрема, на рівні філософського осмислення безперервного розвитку професійно-педагогічної самореалізації викладача в різних сферах педагогічної діяльності, пояснення механізмів, що забезпечують розширення професійних можли-

востей викладача системи післядипломної освіти і зняття обмежень у процесі його професійно-педагогічної самореалізації.

Формулювання мети статті. На основі викладеного вище метою статті є аналіз філософського розуміння проблеми самореалізації особистості в професійній діяльності та виявлення основних принципів професійно-педагогічної самореалізації викладача системи післядипломної освіти як філософського явища.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Усвідомити та досягнути професійно-педагогічну самореалізацію викладача системи післядипломної освіти як один із феноменів суспільства, як вияв активності професіонала в діяльності, стає можливим завдяки дослідженню теоретичних аспектів цієї проблеми, які знаходять своє практичне відображення в реалізації таких провідних принципів, як-то:

- принцип індивідуалізації і диференціації професійно-педагогічної самореалізації, який визначає технології здійснення професійно-педагогічної самореалізації, відбір змісту матеріалів психолого-педагогічного навчання, розробку навчальних планів і програм, а також підготовку навчально-методичних та наукових посібників, методичних рекомендацій не лише для освітянської спільноти, а й для викладачів вищої школи та системи післядипломної освіти, організацію різноманітних форм щодо здійснення професійно-педагогічної самореалізації;

- принцип професійно-педагогічної спрямованості цільного навчального процесу системи післядипломної освіти, який розкриває соціально-технічну складову професійної діяльності викладача системи післядипломної освіти в структурі навчального процесу, що створює основу для співіснування професійної та педагогічної самореалізації особистості;

- принцип єдності наукової та педагогічної діяльності викладача системи післядипломної освіти дозволяє поєднувати функції викладача-дослідника, науковця та викладача-методиста, фасилітатора, тьютора й будувати навчальний процес на курсах підвищення кваліфікації з урахуванням потреб та інтересів учителів-практиків;

- принцип соціокультурної детермінації професійно-педагогічної діяльності базується на усвідомленні взаємозв'язку освіти з соціально-економічним та політичним розвитком суспільства;

- принцип включення викладача в інноваційну діяльність дозволяє виявити готовність спеціаліста до здійснення інноваційної діяльності та її практичного застосування. Це, у свою чергу, свідчить про рівень інноваційної культури викладача як компонента його професійно-педагогічної самореалізації;

- принцип професійно-педагогічного самовдосконалення викладача системи післядипломної освіти розглядається як чинник спеціальної систематичної діяльності, яка спрямована на самоуправління, саморозвиток, самореалізацію особистісно-професійних якостей викладача.

Синтез виокремлених принципів дозволив здійснити вибір теоретичної основи, яка розкриває основні підходи до філософського обґрунтування професійно-педагогічної самореалізації викладача системи післядипломної освіти,

а також еволюцію становлення ідеї самореалізації в історії світової філософії, зародження якої починається давньокитайськими та давньоіндійськими вченнями.

Аналіз філософської літератури з досліджуваного питання свідчить, що ще перші філософи досократівського періоду Давньої Греції (Фалес, Адаксімандр, Анаксімен, Геракліт, Піфагор, Парменід, Зенон, Демокрит та ін.), займаючись пошуками "першооснови" усього суцього, бачили її в русі, у розвитку, в удосконаленні шляхом гармонії і виховання світогляду людей. Це були перші спроби зрозуміти місце і роль людини у навколишньому світі, що змінюється, і людині також треба змінюватися, удосконалюватися.

Згодом давньогрецьким мислителем Сократом була створена концепція особистості, відповідно до якої людина, незалежно від походження, спроможна, незважаючи на зовнішній вплив, постійно розвиватися завдяки своєму власному потенціалу, удосконалювати свою особистість, жити для пізнання й творення добра [10]. Головною умовою самореалізації Сократ уважав (і використовував у власній діяльності) самопізнання, яке відбувається під час систематичного "поринання" у себе, самозаглиблення, порівнювання себе з іншими. Крім того, у процесі самопізнання виявляються й особисті недоліки, які притаманні кожному. І лише пізнавши себе, виявивши як свої недоліки, так і нові сили й можливості, можна діяти відповідно до ситуації, використовуючи перші та реалізуючи другі [6, с. 116].

Зовсім інших поглядів на роль особистості й умови її самореалізації дотримувався Платон. За його переконанням, суспільна природа людини недосконала, її складові (розум, енергія, інстинкти тощо) суперечливі, що зумовлює невірноваженість індивідуального буття. Отже, окремих індивід не може бути самодостатнім і потребує колективної опори у вигляді держави, яка сприяє реалізації його природних здібностей. При цьому філософ висуває дві вимоги: по-перше, будь-яка робота повинна бути потрібною державі, а, по-друге, кожний індивід повинен виконувати лише ту справу, яка відповідає його природі, не втручаючись в іншу [12, с. 226]. Таким чином, розглядаючи взаємовідносини індивіда й суспільства, Платон вважав, що реалізація сутнісних сил окремої людини повинна здійснюватися заради держави і під її керівництвом. Отже, у філософії Платона особливе місце посідає насамперед соціально-політична форма самореалізації особистості [3].

Позицію Платона щодо призначення людини певною мірою поділяв Арістотель, на думку якого, сфера діяльності представників вільних верств населення визначена задалегідь, і найширші можливості для самореалізації надає дозвілля, яке сприяє розвитку різноманітних здібностей індивіда. При цьому філософ підкреслював суперечливий характер самореалізації. Так, з одного боку, виконуючи якусь справу, людина з часом набуває в ній високої майстерності, ефективно опредметнює свої сутнісні сили. З іншого – потяг індивіда до сфери діяльності, у якій він має здібності, зумовлює його залежність від неї. Розв'язання цього протиріччя, на думку Арістотеля, полягає в тому, що для того, щоб праця не стала вимушеною, людині не слід ґрунтовно нею займатися [1, с. 628]. Разом з тим, у розумінні окремих аспектів самореалізації особистості, за переконанням філософа, причиною будь-якого руху в навколишньому світі є кінцева мета; що ж до людини, то вона, ставлячи конкретну мету, у процесі її досягнення має потенційну можливість до власного розвитку, самовдосконалення [2].

Подальший розвиток ідеї самореалізації людини знаходимо у філософії Марка Аврелія. Головними щаблями самовдосконалення і самореалізації людини Марк Аврелій

вважав виховання такого світогляду, як глибоке особисте поважне ставлення до Бога; визнання вищим світовим началом Бога; пояснення всіх подій, що відбуваються, Божественним промислом; поділ зовнішнього світу (непідвладного людині) і внутрішнього світу (підвладного тільки людині); визнання основною причиною щастя окремої людини приведення у відповідність її внутрішнього світу із зовнішнім; розмежування душі і розуму; заклики до непротидії зовнішнім обставинам, до скорення долі; розуміння скінченності людського життя, уміння цінувати і максимально використовувати можливості життя [5].

Отже, античною філософською думкою у вирішенні питання про сутність людини та механізми її самореалізації було запропоновано декілька варіантів його розв'язання.

Наукову зацікавленість для нашого дослідження становлять часи середньовічної теологічної філософії, яка відзначалася замкненістю у самій собі, традиційністю, поверненістю в минуле, відірваністю від реального світу, войовничістю, догматизмом, менторством. Для ідеї самореалізації середньовічний теологічний період виявився складним. Основними догматами середньовічної філософії і теології є два догмати – "догмат творіння" і "догмат одкровення", які, по суті, гальмували розвиток питань, пов'язаних із самореалізацією особистості.

Проте ідеї самореалізації людини знаходять подальший розвиток у філософії Фоми Аквінського. Він уважав можливим розвиток людини і людського розуму, а також пізнання навколишнього світу. Досліджуючи проблему пізнання, Фома Аквінський дійшов таких висновків: одкровення і розум (віра і знання) – це різні поняття, що по-різному впливають на розвиток людини і одночасно беруть участь у процесі пізнання і розвитку людини; віра і розум дають справжнє знання (якщо вони не суперечать одне одному); усе у світі поділяється на пізнаване розумом і непізнаване.

Презентовані аксіоми дали можливість усвідомити важливість самореалізації особистості та вивести це явище на вищий щабель існування людства іншої епохи.

Концепція самореалізації особистості зробила значний стрибок у своєму розвитку в епоху Відродження. Представники гуманістичного напрямку намагалися зменшити могутність Бога і довести самоцінність людини, оспівували її сили, велич, можливості, життєстверджувальний характер і оптимізм. Ці риси вони закладали в основу особистості, яка самовдосконалюється, і вважали їх потенційними елементами самореалізації особистості.

Концепція самореалізації набула нового наповнення у філософії раціоналізму та емпіризму. В основі розвитку і самореалізації людини раціоналізм бачить знання і досвід. Саме раціоналісти висунули думку про те, що знання – сила. Самореалізацію людини раціоналісти пов'язували з пізнанням. При цьому вони відзначали, що досвід, непереоблений розумом, не може бути основою пізнання. Для них саме розум є основою саморозвитку і самореалізації людини.

Наступний етап розвитку самореалізації особистості припадає на англійську філософію Нового часу (XVII–XVIII ст.), що мала свою специфіку, у межах якої розвивалася й ідея самореалізації особистості. У цей історичний період механізм самореалізації особистості був спрямований внаслідок на індивідуальний і суспільний досвід, більше довіри надавалося й почуттєвому пізнанню.

Англійська філософія XVII століття в цілому була прогресивною, саме тому вона забезпечила подальший розвиток ідеї самореалізації людини. Суть основної філософської ідеї Ф. Бекона – родоначальника емпіризму – поля-

гала у тому, що в основі пізнання знаходиться досвід. Чим більше досвіду (як теоретичного, так і практичного) має людство (і конкретна людина), тим ближче людство до справжнього знання. Справжнє знання, за Ф. Беконем, не може бути самоціллю. Головні завдання знання і досвіду – допомогти людині досягти практичних результатів у її діяльності. Самореалізацію людини він вбачав у набутті особистого досвіду і знань.

Не обійшла увагою проблему самореалізації особистості і німецька філософія XVIII–XIX століття. Гуманістичні тенденції знайшли подальший розвиток у творчості видатного німецького філософа XVIII століття І. Канта, якому належала перша спроба виділити проблему самореалізації особистості в окремий предмет дослідження. Його питання „Що я можу знати?“, „Що я повинен робити?“, „На що я можу сподіватися?“ фактично поставили проблему самореалізації особистістю своєї сутнісної природи у центр досліджень [7, с. 332].

Сучасна концепція самореалізації особистості сягає своїм корінням у „філософію життя“ Фрідріха Ніцше. Стрижневим поняттям цієї філософії є поняття життя – єдина реальність кожної конкретної людини. Мета філософії життя – допомогти людині максимально реалізувати себе в житті. Ф. Ніцше виділяє декілька видів волі („воля до життя“, „воля до влади“), що стали попередниками деяких сучасних концепцій розвитку людини та її самореалізації в насколишньому світі [11].

Сучасними науковцями у сфері філософської думки самореалізація особистості визначається як „індивідуальний процес практичного втілення сутнісних сил особистості в практичній діяльності“, що ґрунтується „на їх адекватному самопізнанні та самооцінці“ [9, с. 82]. Самореалізація посідає чільне місце в системі потреб особистості і виступає для неї сенсожиттєвим процесом.

Проблема самореалізації особистості набула надзвичайної гостроти в наш час, і в нашій країні зокрема, зовсім не випадково. На думку Н. Лосєвої, сучасне розвинене суспільство, досягнувши високого рівня матеріального добробуту, остаточно так і не вирішило питання, пов'язані з духовними потребами, зокрема питання сенсу життя індивіда і суспільства, про протиріччя між досягненнями людського

розуму і глибоким песимізмом щодо майбутнього людства, зростання цінності вільного часу й ефективне його використання тощо. Про наявність певної кризи в межах сучасного соціуму свідчать притаманні останнім десятиріччям зростання наркоманії, сплеск тероризму, ліві і праві молодіжні бунти, виникнення численних різноманітних релігійних сект тощо. Ці обставини змушують звернути особливу увагу на зміст, способи і форми самореалізації особистості в сучасних умовах, на встановлення відповідних сьогоднішньому взаємовідносин індивіда і суспільства [8].

Усвідомлюючи важливість цього питання, наше суспільство здійснює відповідні кроки для створення таких умов, за яких кожен громадянин мав би можливість вільно розвивати свою особистість відповідно до норм цивілізованого соціуму. Про це свідчать і найважливіші державні документи, які проголосили головними цінностями людину, її здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку. Сьогодні проблема самореалізації особистості розглядається як сенсожиттєва потреба індивіда і найбільша цінність суспільства [4].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, проблема самореалізації особистості у всі часи посідала чільне місце в системі потреб особистості і розглядалася як головна визначальна потреба людини, що має цінність для суспільства. У сучасних умовах, коли, з одного боку, суспільні процеси здійснюються все більш стрімкими темпами, а з іншого – і людина, і суспільство перебувають у стані певної кризи, суттєво зростає актуальність проблеми справжньої самореалізації особистості: вона стала світоглядною, визначальною як для окремого індивіда, так і для всього соціуму. Вивчення нами еволюції становлення ідеї самореалізації, філософської спадщини з досліджуваної проблеми дозволило зафіксувати провідні аспекти проблеми професійно-педагогічної самореалізації викладача системи післядипломної освіти. Презентоване дослідження не є вичерпним, що вможливило його перспективи для з'ясування вагомих аспектів порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання професійно-педагогічної самореалізації викладача післядипломної освіти в системі психолого-педагогічних та соціально-педагогічних наук.

Література та джерела

1. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения: в 4-х т. Пер. с древнегреч. [Общ. ред. А.И.Доватура]. – М.: Мысль, 1983. – Т.4. – 830 с.
2. Асмолов А.Г. Перспективы исследований смысловых образованной личности. // Асмолов А.Г., Братусь Б.С. и др. – Москва-Воронеж, 1996. – С.106-123
3. Асмус В. Ф. Платон / Валентин Фердинандович Асмус. – М.: Мысль, 1969. – 247 с.
4. Базиліук А.Ф. Соціальна філософія „неомарксизма“ / Александр Филимонович Базиліук. – К.: Политиздат України, 1989. – 167 с.
5. Джохадзе Д.В. Диалектика эллинистического периода / Давид Викторович Джохадзе. – М.: Высшая школа, 1979. – 127 с.
6. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский. – М.: Мысль, 1979. – 620 с.
7. Кант И. Логика. Пособие к лекциям 1800 г. // Иммануил Кант. /Трактаты и письма. – М: Наука, 1980. – С. 319-444
8. Лосєва Н.М. Розвиток ідеї самореалізації особистості (філософський аспект) / Наталія Миколаївна Лосєва // Рідна школа. – 2004. – № 5. – С. 71-74
9. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз) / Володимир Ілліч Муляр. – Житомир: ЖІТІ, 1997. – 214 с.
10. Нерсєсянц В.С. Сократ / Владик Сумбатович Нерсєсянц. – М.: Наука, 1980. – 152 с.
11. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / Фрідріх Ніцше; Пер. з нім. – К.: Основи – Дніпро, 1993. – 415 с.
12. Платон. Государство // Сочинения. В 3-х т. Пер. с древнегреч. / Платон / Под общ. ред. А.Ф.Лосєва и В.Ф.Асмуса. – М.: Мысль, 1971. – Т.3.Ч.1. – 687 с.

Статья представляет научные поиски в решении проблемы профессионально-педагогической самореализации преподавателя системы последипломного образования. Представлено изучение феномена самореализации личности в сфере философского познания. Проанализировано подходы философов различных эпох и течений к пониманию сути природы самореализации человека. Синтез философских идей позволил совершить обоснование принципов профес-

сионально-педагогической самореализации преподавателя системы последипломного образования как философского явления.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая самореализация последипломное образование, философское познание, самопознание, саморазвитие, самоусовершенствование.

The article presents scientific research in solving of the problem of professional and pedagogical self-realization of a teacher of postgraduate education. The study of the phenomenon of self-realization has been presented in the field of philosophical knowledge. The path of self-concept of philosophy of Socrates period until present times has been considered. Approaches of philosophers of different epochs and trends to understand the essence of the nature of human self-realization have been presented. Ideas of philosophers of the past were based on an understanding of personal fulfillment through self-knowledge, self-improvement and self-development. Synthesis of philosophical ideas will make a study of the principles of professional and pedagogical self-realization of a teacher of postgraduate education as a philosophical phenomenon. The relevance of this phenomenon has been considered in the context of modern philosophy, self-realization which occupies a prominent place in the needs of an individual and it stands for the meaning of life.

Key words: professional and pedagogical self-realization, postgraduate education, philosophical knowledge, self-knowledge, self-development, self-improvement.